ISSN 2786-7242 (Print), ISSN 2786-7250 (Online)

УДК 27-277.1:2-187.2 (477)
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.4.4

Лагодич Микола Миколайович,
кандидат наук з богослов'я, доцент,
доцент кафедри філософії та культурології
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
orcid.org/0000-0003-1299-0948
m.lahodych@chnu.edu.ua

ЛІТУРГІЙНЕ БОГОСЛОВ'Я ЯК ГАЛУЗЬ СУЧАСНОГО БОГОСЛОВ'Я В УКРАЇНІ

У статті досліджується сутність літургійного богослов'я як особливої та водночас фундаментальної форми богословського мислення, що поєднує безпосередній богослужбовий досвід з інтелектуальною рефлексією над природою Церкви, її сакраментальною структурою та еклезіологічним саморозумінням. Автор зосереджується на визначенні мети, завдань і місця цієї дисципліни у структурі сучасного академічного богослов'я України, підкреслює її вагоме значення для формування цілісного, інтегрованого й екзистенційно вкоріненого теологічного підходу. Показано, що літургійне богослов'я є не лише теоретичним осмисленням обряду чи його історичних форм, але й живим шляхом духовного досвіду, у межах якого віра набуває особистісного виміру, а богословські істини розкриваються в містагогічному горизонті зустрічі людини з Богом. Наголошено, що участь у літургії сприяє формуванню релігійної ідентичності як окремого вірянина, так і церковної спільноти загалом, інтегрує церковний, культурний, символічний і антропологічний виміри християнського життя і забезпечує тяглість традиції в сучасному контексті. Розкрито містагогічний потенціал літургії як засобу богопізнання, що дає змогу переходити від зовнішніх ритуальних проявів до їхнього внутрішнього сакраментального сенсу та до відкриття глибинного символізму богослужіння. Окреслено ключові виклики, що постають перед викладанням і науковим осмисленням цієї дисципліни в Україні: потреба чіткого розмежування між літургікою та літургійним богослов'ям, вироблення методологічної цілісності, удосконалення навчальних програм, посилення міждисциплінарних підходів і формування власної богословської школи. У підсумку підкреслено, що розвиток літургійного богослов'я є необхідною умовою інтеграції української богословської освіти в європейському науковому просторі, а також важливим чинником поглиблення сучасної церковної ідентичності й оновлення богословського дискурсу.

Ключові слова: релігія, літургія, релігійна ідентичність, літургійне богослов'я, церква, богословська освіта, служіння.

Lahodych Mykola,
PhD in Theology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy and Cultural Studies
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
orcid.org/0000-0003-1299-0948
m.lahodych@chnu.edu.ua

LITURGICAL THEOLOGY AS A FIELD OF CONTEMPORARY THEOLOGY IN UKRAINE

The article examines the essence of liturgical theology as a distinctive and at the same time fundamental form of theological thinking that unites direct liturgical experience with intellectual reflection on the nature of the Church, its sacramental structure, and its ecclesiological self-understanding. The author focuses on defining the goals, tasks, and place of this discipline within the structure of contemporary academic theology in Ukraine, emphasizing its significant role in shaping a holistic, integrated, and existentially grounded theological approach. It is shown that liturgical theology is not only a theoretical interpretation of ritual or its historical forms, but also a living

© Лагодич М. М., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

path of spiritual experience in which faith acquires a personal dimension, and theological truths unfold within the mystagogical horizon of the human encounter with God. It is emphasized that participation in the liturgy contributes to forming the religious identity of both the individual believer and the ecclesial community as a whole, integrating the ecclesial, cultural, symbolic, and anthropological dimensions of Christian life and ensuring the continuity of tradition in the contemporary context. The mystagogical potential of the liturgy is revealed as a means of divine knowledge that enables the transition from external ritual expressions to their inner sacramental meaning and to the discovery of the profound symbolism of worship. The study outlines the key challenges faced in teaching and scholarly interpretation of this discipline in Ukraine, including the need for a clear distinction between liturgics and liturgical theology, the development of methodological coherence, the improvement of educational programs, the strengthening of interdisciplinary approaches, and the formation of a distinct theological school. In conclusion, the article emphasizes that the development of liturgical theology is a necessary condition for integrating Ukrainian theological education into the European academic space, as well as an important factor in deepening contemporary ecclesial identity and renewing theological discourse.

Key words: religion, liturgy, religious identity, liturgical theology, church, theological education, ministry.

Lex orandi, lex est credendi
(Закон молитви – це закон віри).

Актуальність дослідження. Літургійне богослов'я – це відносно нова галузь богословської науки. Нині в багатьох закладах вищої освіти, де функціонують богословські освітні програми, воно викладається як окрема дисципліна. В Україні ця дисципліна лише нещодавно почала з'являтися на богословських освітніх програмах. Проте інколи предмет літургійного богослов'я зводиться до церковно-практичної, а не суто богословської змістовності. Утім, суттєва відмінність літургійного богослов'я від традиційних галузей академічного богослов'я полягає в тому, що воно не становить за своєю природою окремої частини богослов'я, а є його центральною теоретичною основою, завдяки якій усі інші, окремі теологічні напрями набувають свого справжнього змісту, що не завжди чітко усвідомлюється. Адже сутність літургійного богослов'я полягає в тому, що тут теологічні істини засвоєно не через логічне розумування, а через живу молитовність, що являє собою непросту духовну роботу. Адже фізіологічно дві півкулі нашого мозку функціонують по-різному: у більшості людей ліва півкуля керує логікою, а права – емоціями, снами й образно-поетичними узагальненнями (навпаки – у шульги). Літургія ж як священнодійство є не лише логічною конструкцією (остання являє собою радше «скелет» літургічного організму), а ще й одягнена «плоттю» словесно-чуттєвої образності, є своєрідним синтезом мистецтв, в якому присутні своя сюжетність та конфліктність, свій архітектурно-іконний зоровий ряд і багатий, складно організований мелос, які, за всієї яскравості образного втілення ідеї, водночас наскрізно пронизані символіко-алегоричним змістом, і складна діалектика взаємодії цих двох аспектів не завжди з належною глибиною усвідомлюється не лише мирянами, а й інколи священиками-ієрофантами, особливо ж початківцями. Інакше кажучи, літургія є наочним і репрезентативним виявом життя Церкви як містичного тіла Христового, і через участь у ній люди вдостоєні Богоспілкування. Отже, чим інтенсивніше осягає людина всі ці обрії, тим більш дієвим є її спасіння через запроваджувані літургією Таїнства. Тобто має йтися не про «богослов'я про літургію», а *богослов'я в літургії та через літургію,* і деталізоване роз'яснення цього моменту є і завжди залишатиметься визначальним фактором актуальності означеної проблеми.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблема сутності літургійного богослов'я є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Насамперед тут треба проаналізувати внесок католиків, оскільки в надрах цієї конфесії і народилося літургійне богослов'я. Так, у «Документах Другого Ватиканського Собору» літургія визначається як «вершина, до якої прямує діяння Церкви, і водночас джерело, з якого плине вся її сила» (Документи Другого Ватиканського Собору, 2014, с. 17). Неможливо оминути монументальну монографію К. Вагаджіні (Vagaggini, 1976), присвячену історичним, догматичним, пастоpальним і духовним вимірам літургії, що здійснила неабиякий вплив на богословське підґрунтя рішень Другого Ватиканського Собору. Незважаючи на те, що робота вийшла досить давно, вона залишається найбільш комплексною і монументальною працею в католицькому

літургійному богослов'ї. Е. Кавана, один із найвпливовіших авторитетів у галузі католицької літургіки XX ст., є автором монографії, яка стала методологічно важливою для обґрунтування існування літургійної теології. Останню він розглядає як первинну (це найперший, «автентичний» вираз віри Церкви, а, наприклад, догматичне богослов'я вже пояснює цей досвід і є вторинним), синтетичну (поєднує музику, слово, рухи, ритуали), наполягає на тому, що теологічне богослов'я має бути як в центрі життя Церкви, так і в центрі богословської освіти (Kavanagh, 1984). Бенедикт XVI акцентує небезпеки надмірної модернізації літургії: він трактує Службу Божу як участь людини в небесній реальності та критикує крайнощі модерністських тенденцій у літургійній реформі (Бенедикт XVI, 2012).

Чималу увагу приділяли проблемі й протестанти: К. Черрі диференціювала практичне і богословське осмислення літургії (Cherry, 2010), Р. Веббер спробував поєднати давні літургійні форми із сучасним контекстом (Webber, 2008). Зазначимо також, що нині відзначається зближення між католицизмом і протестантизмом у розумінні літургії, особливо ж в екуменічному контексті.

Світове православ'я також не лишалося осторонь. Православне літургійне богослов'я представлене насамперед О. Шмеманом, який узагальнив власний багаторічний досвід, стверджував, що Євхаристія є центром християнського життя, через яку Церква переживає свою справжню природу, яка змінює людину й відкриває їй сенс життя у Христі (Шмеман, 2007). Останніми роками набули популярності ідеї І. Зізіуласа (Зізіулас, 2005), який розглядає Євхаристію як центр літургії, безкровне повторення жертви Христа й наголошує на необхідності особливої уваги до всіх інших Таїнств.

В Україні, на жаль, ця тема є об'єктом наукового вивчення для досить обмеженого кола дослідників. Зокрема, цій галузі богослов'я присвячували свої праці переважно греко-католицькі автори. Це А. Дудченко, який склав розлогий аналіз розвитку літургійного богослов'я в українському контексті й у дискурсі міжконфесійної співпраці (Дудченко, 2017). Поруч з ним відзначимо В. Рудейка, автора низки досліджень, пов'язаних зі східною християнською традицією: він звертається до найдавнішої літургійної пам'ятки палестино-візантійської традиції, відтворює її за допомогою порівняльної літургіки (Рудейко, 2016), аналізує передумови складання спільної літургійної традиції Церков східного православ'я (Рудейко, 2015), окремих частин служби тощо.

Загалом можна сказати: попри те, що літургійна наука останніми роками активно розвивається в Україні, заявлена нами тема потребує подальшого дослідження, оскільки – зокрема у православ'ї – досі не вироблено єдиного погляду на мету та завдання цієї дисципліни.

Метою дослідження є відображення особливостей розвитку літургійного богослов'я як складової частини богослов'я в Україні, а також принципів та шляхів практичної реалізації вивчення цієї освітньої компоненти в історичному й богословському контекстах.

Виклад основного матеріалу. Тема літургійного богослов'я є досить непростою – з одного боку, вона виступає онтологічним фундаментом самої віри та Церкви, але з іншого, як метафорично висловлюється А. Кавана, «його обличчя відоме лише в силуеті, його метод – невловимий, його практики – безіменні, а результати – проблематичні» (Кавана, с. X).

Велика кількість дослідників, спираючись лише на назву, ставить собі за мету розкриття богословського сенсу богослужіння. Проте ця галузь богослов'я – не про еволюцію чи новітній вираз класичної «літургіки». Справді, літургійне богослов'я може мати за відправну точку богослужбовий акт християнської спільноти, але не обмежується лише ним. Усі галузі богослов'я мають одну мету – виклад і пояснення вчення Церкви. Проте дана галузь має свій особливий предмет – літургійне передання, яке визначає місце літургійного богослов'я в системі богословських дисциплін. Воно ґрунтується на основі й передумові – визнанні пріоритету «досвіду» над «богослов'ям» у його класичному розумінні. Як Божий «заклик» до людей – «щоб мали життя, і надто мали» (Ін. 10:10) – передує відповіді людини, так само «літургія» передує «богослов'ю», оскільки зустріч Триєдиного Бога з людиною передує будь-якому богословському висловлюванню та формулюванню (письмовому чи усному) щодо цієї зустрічі. «Літургія» – це не лише власне зустріч, але й богословська відповідь на неї. Це означає, що літургійне богослов'я є панівним богослов'ям Церкви.

Завдання літургійного богослов'я полягає не в тому, щоб описувати, як відбувається богослужбова практика Церкви – це предмет богослужбового уставу чи літургіки, а в тому, щоб осмислити те, що відбувається з літургійного погляду. Його об'єктивна мета не в тому, щоб зробити богослужіння (і особливо Євхаристію) об'єктом дослідження – це завдання «богослов'я богослужіння» – чи джерелом догматичного богослов'я – це робота «богослов'я, що випливає з богослужіння».

Християнство – це євхаристичноцентрична релігія. Євхаристія, як центральний та визначальний елемент християнського богослужіння, формує буття та ідентичність Церкви, яка насамперед є спільнотою богослужіння. Саме тому в ній на першому місці стоїть богослужіння, а потім догматичне вчення та церковний порядок. Богословська та літургійна трагедія постпатристичної епохи полягає в тому, що церковне богослужіння втратило свій літургійний вимір і звелося до культових категорій.

Розуміння того, що літургія становить буття та справжнє життя Церкви, почало відновлюватися на початку минулого століття навіть у традиційно більш консервативній і на той час літургійно жорсткій Римсько-католицькій церкві. Точніше кажучи, літургійне богослов'я, по суті, виникло внаслідок зустрічі західного богослов'я з автентичною літургійною традицією Сходу, починаючи, звичайно, з літургійного руху як відправної точки.

Ендемічна криза західної цивілізації значною мірою зумовлена формуванням сприйняття «богослужіння», яке істотно відрізняється від сприйняття давньої «літургії». Окрім того, що воно обертається передусім навколо грецького слова "λειτουργία" (*liturgia*, тобто «праця народу»), яке як термін було невідоме в латинській літургійній бібліографії, літургійне богослов'я як автономна галузь богословської науки, а також як етап еволюція класичної літургіки, досліджує не стільки «як», скільки «що» відбувається в літургійному акті.

Літургійне богослов'я може починатися, звичайно, з історичного вивчення богослужіння, але це історичне дослідження є лише відправною точкою, а не його кінцевою метою. Першим кроком, якого воно обов'язково потребує, є розуміння та засвоєння зовнішніх форм прояву богослужіння, щоб пізніше можна було сприйняти богословське значення, приховане під формами. Як галузь сучасного академічного богослов'я воно розраховане на здобувачів вищої освіти, які вже мають базові знання з богослов'я (зокрема, з догматичного та фундаментального богослов'ям, православного богослужбового уставу та літургіки).

Первинна робота Святого Духа полягає у трансцендентності індивідуальності, єдності двох станів у людстві та, по суті, у всьому створеному творінні, тобто в їх перетворенні та переведенні в режим відносин (порівняйте розповідь про зішестя Святого Духа та його православне богословське розуміння в гімнології П'ятидесятниці).

Розбіжності, що вражають християнство нині, є не просто результатом доктринальних суперечок і браку розуміння, а й наслідком культурних та політичних факторів. Вони також виникають через своєрідну духовну сліпоту, яка проявляється в гордості, зарозумілості, тріумфалізмі, самоправедності та браку любові.

Наші нинішні розбіжності будуть зцілені, якщо ми справді підійдемо до них з «духом Христовим» (1 Кор. 2:16). Ми завжди повинні бути чутливими до того, що наше покликання та місія – проголошувати реальність Триєдиного Бога із чесністю та смиренням, що випливають із присутності Христа «серед нас». І тут важко не погодитися з О. Шмеманом, яий фокусується на триєдності літургії: «Від початку, очевидною й безперечною є ця триєдність – Зібрання, Євхаристії, Церкви, і про неї, вслід за апостолом Павлом, одностайно свідчить усе раннє передання Церкви. У розкритті її суті й полягає основне завдання літургійного богослов'я» (Шмеман, 2007, с. 7). Але ця триєдність «перестала бути очевидною для сучасної церковної свідомості» (Шмеман, 2007, с. 8).

Літургійне богослов'я опікується поясненням і водночас посвяченням у невидимий, таємничий аспект Божої присутності в богослужінні та через нього в житті Церкви. Літургійне богослов'я не ігнорує видимі аспекти та форми еволюції богослужіння, але, починаючи з них, намагається посвятити людину в таємницю Божої присутності. Воно має містагогічну функцію (*Μυστήριου* – таємниця, секрет; *άγω* – приносити), його мета – вийти за межі зовнішніх форм прояву богослужіння та посвятити віруючого в таємницю Божої присутності. Літургійне богослов'я

прагне вирішити напруженість між видимим і невидимим, між створеним і нествореним, між чуттєвим і зрозумілим, наголошуючи на необхідності вивчення як форм прояву богослужіння, так і його глибокого богословського значення.

Суть богослужіння полягає в його езотеричному, внутрішньому боці присутності Бога в людському серці, в імперативі «малювання» образу Христа, у переході від образу до подоби через дотримання святих заповідей і сакраментальне життя, таким чином, щоб через цю внутрішню літургію в кожному з нас народжувався новий Христос – брат Христа – через нове життя, закладене хрещенням, і через особисті дари кожного з нас.

Зовнішнє богослужіння є не що інше, як видимий прояв внутрішньої літургії.

Ці два аспекти повинні залишатися в рівновазі: якщо надмірний акцент робиться на зовнішніх формах, це призводить до формалізму, а якщо акцент робиться суто на внутрішніх – це призводить до пієтизму та спотворених форм духовного життя (ліричний фанатизм).

Коли зовнішні форми підкреслюються без супроводу відчуття Божої присутності, виникає формалізм і особливо рутина.

Зв'язок між внутрішнім і зовнішнім богослужінням має будуватися на дихотомічній структурі людини: з одного боку, вона відчуває потребу екстерналізувати внутрішній досвід, а з іншого – об'єктивувати й обґрунтовувати зовнішні акти прояву. Публічне і приватне богослужіння – це дві реальності єдиного живого й особистого діалогу з Богом. Особисте внутрішнє життя відкриває людину для розуміння та сприйняття видимого ритуалу, а видимий ритуал – це засіб, через який Бог дає людині силу наблизитися до Нього в духовному житті, здійснюючи справжню «літургію за літургією».

Коренем здорового зовнішнього поклоніння є справді здорове внутрішнє життя.

Людина виконує справжню літургію після богослужіння, застосовує на практиці дари, які вона отримує через сакраментальне життя. Ця діяльність дарів показує людині глибини сакраментального життя та робить її чутливою до присутності та дії благодаті через Святі Таїнства. Через них ми отримуємо силу застосовувати на практиці дари, дані Богом; необхідно лише віддати свою волю цій діяльності. Застосуванням дарів на практиці людина все більше відчуває присутність Бога у видимих діяннях. Існує незнищенний зв'язок між етико-аскетичним життям (дотриманням заповідей) і сакраментальним життям.

Мета богослужіння – наблизити людину до Бога. Участь у літургії дозволяє не просто відчути співпричетність до спільноти віруючих, це насамперед формує релігійну ідентичність, коли віра з абстрактної доктрини перетворюється на екзистенційний акт, який безпосередньо проживається людиною. Це здійснюється через зішестя Бога до людини, що, у свою чергу, веде до сходження людини до Бога. Саме тому виділяють три функції православного богослужіння: харизматичну або освячувальну функцію; латревтичну, або хвалебну, функцію; навчальну функцію. На наш погляд особливу вагу для правильного усвідомлення того, що відбувається під час богослужіння, могло би мати саме літургійне богослов'я. Слушною є думка професора Богословської школи університету Арістотеля в Салоніках Панайотіса Іфантіса: «У часі переважно перехідної та мінливої ери, в якій ми живемо, питання майбутнього богослов'я є не академічним, а глибоко екзистенційним. Прогрес науки і техніки звільнив людину від багатьох пут, але водночас відчужив її від самої себе. У цьому контексті богословська думка не може задовольнятися роллю спостерігача. Вона повинна бути поруч з людиною, допомагати їй заново відкрити свою ідентичність та сенс існування» (Іфантіс).

Історія християнського богослужіння не починається з епохи Нового Завіту. Його коріння варто шукати у глибині й унікальності єврейського богослужіння, яке практикували Спаситель та святі апостоли. Спаситель наповнив його новим змістом, надавши йому унікального й універсального характеру, призначеного для нового обраного народу. Це нова й унікальна перспектива християнського богослужіння. Бог Свого народу живий і діяльний, як був з обраним народом у Строму Завіті, та перебуває в Церкві через Утілення, Жертву, Воскресіння та Вознесіння Сина Божого.

Давність форм богослужіння свідчить про духовні вимоги, які були основою його формування. Християни кожної епохи покликані піднятися, зростати до цих вимог, а не зводити богослужіння до рівня ритуалу й духовної бідності, через які воно б втратило своє справжнє значення.

До IV ст. богослужіння характеризувалося імпровізацією: молитви вимовлялися вільно без письмового тексту, проте дотримувалися загальної молитовної схеми. З появою єресей літургійні тексти почали записуватися, з метою створення однорідності та стабільності богослужіння. Бажалося, щоб цей живий і особистий діалог з Богом виражався в чітко встановлених формах, легкодоступних і зрозумілих для всіх християн, що сприяло б збереженню єдності віри та сповідуванню істини апостольської традиції. Класичною моделлю для реалізації цих вимог є складання Євхаристійної Анафори архієпископом Кесарії Каппадокійської св. Василієм Великим, до якої він додав біблійний і догматичний зміст, зробивши її найпрекраснішим богослужбовим текстом православного Сходу.

Єдність та однаковість православного богослужіння забезпечуються присутністю та дією Святого Духа, який приходить туди, де виражається та живиться істина первинної апостольської традиції. По своїй суті богослужіння має апостольське походження та зберігає красу й багатство первинного богослужіння, навіть якщо його форми вираження (тексти, гімни, жести, літургійні дії) зазнавали безперервної еволюції протягом історії. Коли ми говоримо про багатство та різноманітність у богослужінні, маємо на увазі передусім його езотеричне, внутрішнє багатство, яке передає православне богослужіння, багатство, що знайшло форми вираження, відповідні красі людської душі. Отже, через богослужіння людина бере участь усіма своїми духовними силами в живому й особистому діалозі з Богом, якого Він бажає. Через літургію людина долучається до спільноти, об'єднаної досвідом Таїнства. Вона стає носієм певної релігійної ідентичності – східної чи західної. І вивчення літургійного богослов'я може тут сприяти не лише усвідомленню власної релігійної ідентичності, а й розумінню діалогу між ідентичностями, а не їх протиставлення: адже Україна нині є активною учасницею екуменічного руху.

Завдяки обізнаності в літургічному богослов'ї віруючі також краще розуміють релігійну символіку, яка використовується під час богослужіння. Символ – зв'язок між Богом і світом, це може бути щось матеріальне, що маркує нематеріальні речі, це та драбина, яка допомагає людському духу піднятися до духовної реальності. Православне богослужіння сповнене символів, бо через кожен видимий акт невидима реальність Царства Небесного ділиться з віруючими. Отже, літургійний символ – це передусім відкриття присутності Бога в богослужінні та через нього. Після Вознесіння Спасителя на небо ми вже не можемо тілесно торкатися Христа, проте Він продовжує Свою дію серед нас через видиму матерію, яка стає середовищем для прояву Його присутності. Невидима присутність Бога в Церкві може відчуватися і виявляється через символ.

Православ'я є православ'ям передусім через своє богослужіння. У ньому міститься вся його історія, усе догматичне вчення, увесь духовний досвід, і саме через богослужіння православ'я виконує важливу місію підготовки людини до вічного життя. Богослужіння є безцінним скарбом православ'я, бо в його центрі – Літургія, через яку минуле, теперішнє і майбутнє об'єднуються в безперервному «тут і тепер», яке є проявом вічного життя. І тому важливим завданням літургійного богослов'я є насамперед розуміння глибинного смислу того, що відбувається під час літургії, особливо же Євхаристії: це не просто анамнеза (спомин) Христа й відтворення подій минулого, але це «анамнеза майбутнього», «есхатологічна подія», «вихід за межі всіх розділень, як природних, так і соціальних, що підтримують існування світу у стані дезинтеграції, фрагментарності, розкладу, отже, у стані смерті» (Зізулас, с. 258–259).

Літургії, що збереглися донині, є результатом тривалого процесу еволюції та вдосконалення: адже видатні ієрархи Церкви збагачували літургійний текст догматичним змістом і надавали їм витонченої форми вираження.

Богослужіння – справа всієї Церкви, її повноти. Нині завдання християнства полягає в тому, щоб заново відкрити та повністю пережити цей досвід присутності Святого Духа в культовому тексті та через нього, так, щоб православне богослужіння діяло природно, а не нав'язувалося зовнішніми засобами.

Ідеї літургійного богослов'я також спричиняють зміни в церковній практиці, оскільки формулюють завдання для літургійного оновлення, відродження або реформи. Ставлення віруючої людини до богослужіння залежить від того, наскільки вона знайома з богослужбовим культом, його походженням, сутністю та змістом.

Уперше в академічному богослов'ї термін «літургійне богослов'я» ужив ієромонах Кіпріян Керн. Дослідник поставив за мету систематично витлумачити православне богослужіння. Він шукав богословський підхід до його пояснення не стільки для створення богословського коментаря, скільки для використання богослужіння як допоміжного засобу в побудові богословської системи православ'я. Під літургійним богослов'ям він розумів систематизацію богословських ідей, що містяться в богослужінні та богослужбових текстах.

Уведенням цієї освітньої компоненти до освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня з богослов'я в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (далі – ЧНУ) робоча група пропонує здобувачам вищої освіти в систематизованому викладі ознайомитись з догматичними та моральними ідеями, що містяться в богослужбових текстах Православної церкви в їхньому історичному розвитку.

Основні завдання вивчення дисципліни «Літургічне богослов'я» у ЧНУ такі: засвоїти богословський статус систематичного опису богослужіння і літургійного передання Церкви; дати визначення понять і категорій, за допомогою яких можна виразити сутність літургійного досвіду Церкви; зв'язати ці визначення та поняття із системою понять богословських понять, що тлумачать віровчення Церкви; об'єднати окремі дані літургійного досвіду в єдине ціле – у «закон молитви», соприродність Церкви, визначити «закон віри»; опрацювати богословські та моральні ідей, що містяться в гімнографічному спадку Православної церкви; сформувати особисте та глибоке розуміння значення візуального сакрального образу в житті християнина й Церкви. Інтеграція літургічного богослов'я в освітню програму сприятиме не лише теоретичному засвоєнню знань, але і їх глибшому усвідомленню, насамперед – усвідомленню власної релігійної ідентичності, формуванню відчуття себе частиною живої Церкви, що є носієм культурної пам'яті та багатої традиції, яка налічує вже не одне століття.

Упровадження цього курсу, очевидно, потребуватиме розроблення методичних матеріалів. Зазначимо, що орієнтири, на які можна спиратися, уже існують. Так, на Заході вже є методичні матеріали, які вважаються класичними із цієї дисципліни (звісно, їх варто використовувати з урахуванням конфесійних особливостей і необхідної корекції). Так, найбільш фундаментальним посібником з літургійної теології (і також літургіки) є чотиритомник А. Мартімора, що глибоко систематизує і аналізує всі аспекти літургії – не лише історичні, але й практичні (Martimort, 1985). Р. Тафт є автором цілої низки робіт, що показують формування і еволюцію східної (візантійської) традиції (див., напр.: (Taft, 1978)). Усі ці роботи, очевидно, потребують адаптації.

В Україні також уже закладені основи створення власної школи літургійного богослов'я (див. докл.: (Дудченко, 2017, с. 63–64)). Проте тут ця дисципліна все ще має статус «молодої науки» і лише формує власні принципи й основи її викладання.

Висновки. Як бачимо, головною проблемою літургійного богослов'я як галузі сучасного богослов'я в Україні є відсутність єдиного погляду на мету та завдання дисципліни. Важливим є проведення кордону між літургійним богослов'ям та літургікою, що не завжди просто. Літургійне богослов'я має зосереджуватися на езотеричному аспекті присутності Бога в серці людини більше, аніж на засвоєнні текстів і ритуалі літургії. Важливо також зберігати баланс, не віддавати великої переваги ані зовнішнім формам літургії (аби не впасти у формалізм), ані внутрішнім (аби не впасти в ліричний фанатизм). Богословська наука має критично використовувати цінну та багатовікову церковну традицію. Запровадження літургійного богослов'я в богословські освітні програми дозволить краще ознайомити студентів з містагогічною функцією літургії, а також сприятиме чіткішому усвідомленню їхньої релігійної ідентичності (як і навчить вибудовувати комунікацію із представниками інших ідентичностей). Нині в Україні триває вивчення напрацювань закордонних богословів, перекладаються основні праці (не лише наукові, але й методичні). Включення цієї дисципліни в освітній процес в Україні сприятиме глибшому інтегруванню вітчизняної богословської освіти в європейському інтелектуальному просторі. Перспективи подальших досліджень можливі в кількох аспектах, як-от: осмислення ролі літургійного богослов'я як площадки для побудови екуменічного діалогу, систематизація стану українського літургійного богослов'я, аналіз міждисциплінарного потенціалу цієї дисципліни тощо.

Список використаних джерел:

Бенедикт XVI. (2012). Дух літургії: *уведення* (пер. з нім.). Львів: Добра книжка, 143 с.

Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965). (2014). Львів: Свічадо, 608 с.

Дудченко, А. (2017). Особливості літургійного богослов'я в сучасній Україні. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія, 38 (51), 58–65.

Зізіулас, Й. (2005). Буття як спілкування. Дослідження особистісності і Церкви (пер. з англ.). Київ: Дух і Літера, 276 с.

Рудейко, В. (2015). Христос посеред нас. Впровадження у літургійне богослов'я Церков візантійської традиції. Львів: Видавництво УКУ, 284 с.

Рудейко, В. (2016). Часослов за каноном лаври святого отця нашого Сави. Львів: Видавництво УКУ, 240 с.

Іфантіс, П. У пошуках майбутнього теологічної науки. *Київське православ'я: міжнародний науковий проєкт «Православного Духовного Центру апостола Івана Богослова».* http://kyiv-pravosl.info/2025/10/15/u-poshukah-majbutnoho-teolohichnoji-nauky/ (дата звернення: 20.10.2025).

Шмеман, О. (2007). Євхаристія. Таїнство Царства (пер. з рос.). Львів: Свічадо, 272 с.

Cherry, C. M. (2010). The Worship Architect: A Blueprint for Designing Culturally Relevant and Biblically Faithful Services. Grand Rapids: Baker Academic, 320 p.

Kavanagh, A. (1984). *On Liturgical Theology.* New York: Pueblo Publishing Company, 205 p.

Martimort, A.-G. (1985). *The Church at Prayer: An Introduction to the Liturgy.* New York: Liturgical Press, 195 p.

Taft, R. (1978). A history of the Liturgy of St. John Chrysostom. *The Great entrance: a history of the transfer of gifts and other pre-anaphoral rite.* Roma: Pontificium Institutum Studiorum Orientalium, 494 p.

Webber, R. E. (2008). Ancient-Future Worship: Proclaiming and Enacting God's Narrative. Grand Rapids: Baker Books, 192 p.

Vagaggini, C. (1976). *Theological Dimensions of the Liturgy: A General Treatise on the Theology of the Liturgy* / transl. from the Italian by L. J. Doyle, & W. A. Jurgens. Collegeville: Liturgical Press, 996 p.

References:

Benedict XVI. (2012). The Spirit of the Liturgy [Trans. from German]. Lviv: Dobra Knyzhka. [in Ukrainian].

Dokumenty Druhoho Vatykan's'koho soboru (1962–1965) [Documents of the Second Vatican Council (1962–1965)]. (2014). Lviv: Svichado. [in Ukrainian].

Dudchenko, A. (2017). Osoblyvosti liturhiinoho bohoslov·ia v suchasnii Ukraini [Features of Liturgical Theology in Contemporary Ukraine]. Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 7: Religious Studies. Cultural Studies. Philosophy, 38 (51), 58–65. [in Ukrainian].

Zizioulas, J. (2005). Being as Communion: Studies in Personhood and the Church [Trans. from English]. Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Rudeiko, V. (2015). Khrystos posered nas. Vprovadzhennia u liturhiine bohoslov'ia Tserkov vizantiis'koi tradytsii ["Christ Is Among Us": An Introduction to the Liturgical Theology of the Byzantine Churches]. Lviv: Ukrainian Catholic University Press. [in Ukrainian].

Rudeiko, V. (2016). Chasoslov za kanonom lavry sviatoho ottsia nashoho Savy [The Horologion According to the Rule of Our Holy Father Saba's Lavra]. Lviv: Ukrainian Catholic University Press. [in Ukrainian].

Ifantis, P. (2025, October 15). U poshukakh maibutnoho teolohichnoi nauky [In Search of the Future of Theological Science]. Kyiv Orthodoxy: International Scientific Project "Orthodox Spiritual Center of the Apostle John the Theologian". Retrieved from: http://kyiv-pravosl.info/2025/10/15/u-poshukah-majbutnoho-teolohichnoji-nauky/ [in Ukrainian].

Schmemann, A. (2007). The Eucharist: Sacrament of the Kingdom [Trans. from Russian]. Lviv: Svichado. [in Ukrainian].

Chery, C. M. (2010). The Worship Architect: A Blueprint for Designing Culturally Relevant and Biblically Faithful Services. Grand Rapids: Baker Academic.

Kavanagh, A. (1984). On Liturgical Theology. New York: Pueblo Publishing Company.

Martimort, A.-G. (1985). The Church at Prayer: An Introduction to the Liturgy. New York: Liturgical Press.

Taft, R. (1978). A History of the Liturgy of St. John Chrysostom: The Great Entrance – A History of the Transfer of Gifts and Other Pre-anaphoral Rites. Rome: Pontificium Institutum Studiorum Orientalium.

Webber, R. E. (2008). Ancient-Future Worship: Proclaiming and Enacting God's Narrative. Grand Rapids: Baker Books.

Vagaggini, C. (1976). Theological Dimensions of the Liturgy: A General Treatise on the Theology of the Liturgy (L. J. Doyle, & W. A. Jurgens, Trans.). Collegeville: Liturgical Press.

Дата надходження статті: 27.10.2025
Дата прийняття статті: 20.11.2025
Опубліковано: 26.12.2025